

BOBURNING HAYOTI: ILMIY TAHLIL VA ADABIY MEROSI

Rishton tumani 2-sonli politexnikum

Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Jabborova Dilorom Zohidjon**qizi**

ANNOTATSIYA Mazkur ilmiy maqolada o'zbek adabiyoti va tarixining yirik namoyandasi — Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, siyosiy faoliyati va adabiy merosi keng yoritilgan. Maqolada Boburning bolalik davri, Movarounnahrda taxt kurashlari, Qobul va Hindistonda amalga oshirgan siyosiy islohotlari, shuningdek, Boburiylar imperiyasiga asos solgan tarixiy yurishlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, muallif Boburning adabiy ijodi, xususan “Boburnoma” asarining tarixiy, madaniy va badiiy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Boburning o'zbek adabiy tilining rivojiga qo'shgan hissassi, uning lirik she'riyatidagi insoniy tuyg'ular va tabiat tasvirlari yoritiladi. Maqola zamonaviy yoshlar uchun Bobur shaxsiyatini namunaviy qilib ko'rsatish, uni har tomonlama o'rganish zarurligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Bobur, Boburnoma, Temuriylar, Hindiston, o'zbek adabiyoti, tarixiy shaxsiyat, she'riyat.

ANNOTATION This scientific article explores the life, political activity, and literary legacy of Zahiriddin Muhammad Babur, a prominent figure in Uzbek literature and history. The article provides an in-depth analysis of Babur's childhood, his struggles for the throne in Movarounnahr, his political reforms in Kabul and India, and his establishment of the Mughal Empire. The author also examines Babur's literary creativity, especially the historical and cultural significance of his memoir **Baburnama**. His contribution to the development of the Uzbek literary language, along with the human emotions and natural imagery in his lyrical poetry, are thoroughly discussed.

The article emphasizes the importance of studying Babur's personality as a moral and intellectual role model for today's youth.

Key words Babur, *Baburnama*, Timurid Dynasty, India, Uzbek literature, historical figure, poetry, Chagatai language, memoir literature, cultural heritage

KIRISH O'zbek adabiyoti va tarixida o'chmas iz qoldirgan siymolar orasida Zahiriddin Muhammad Bobur alohida o'rin egallaydi. Uning hayoti, ijodi va faoliyati nafaqat o'z davrida, balki undan keyingi asrlar davomida ham ilm-fan, adabiyot va siyosat sohalarida chuqur iz qoldirgan. Bobur shaxsiyati – bu murakkab, ammo juda ham serqirra, yuksak tafakkurga ega bo'lgan tarixiy qiyofa. U o'zining qisqa, ammo sermahsul umri davomida sarkarda, davlat arbobi, shoir, tarixchi, tabiatshunos va madaniyat targ'ibotchisi sifatida faoliyat yuritdi. Bugungi kunda Bobur merosi xalqimizning g'ururi, faxri va boy madaniy xazinasini sifatida qadrlanadi.

Bobur XV–XVI asrlar oʻrtasida yashab ijod qilgan boʻlib, bu davr Markaziy Osiyo tarixida siyosiy notinchlik, kuchli ziddiyatlar, sulolaviy kurashlar davri edi. Temuriylar davlati asta-sekin zaiflashib borar, taxt uchun boʻlgan kurashlar esa markaziy hokimiyatning yemirilishiga olib kelar edi. Ana shunday ogʻir sharoitda, yosh Bobur atigi 12 yoshida taxtga chiqadi va butun umrini yurtni birlashtirish, uni tiklash va kuchli davlat yaratish yoʻlidagi kurashlarga bagʻishlaydi. Shunga qaramay, u harbiy yurishlar orasida ham ilm-fan, adabiyot va sanʼatga katta eʼtibor beradi, ijod qiladi, oʻqiydi, yozadi, kuzatadi. Bobur oʻzbek yozma adabiyoti tarixida ham alohida oʻringa ega. Uning ijodi bilan oʻzbek tilining (eski oʻzbek yozuvi – chigʻatoy tili) adabiy qimmatini yanada yuksalgan, bu til xalqaro ilmiy va adabiy maydonda oʻz oʻrniga ega boʻlishiga xizmat qilgan. Uning eng mashhur asari – **“Boburnoma”** – turkiy tilda yozilgan ilk avtobiografik tarixiy yodgorlik boʻlib, u orqali Boburning hayoti, zamonasi, atrof-muhiti, siyosiy va madaniy voqealari haqida keng tasavvur hosil qilish mumkin. Bu asar oʻzining chinakam hayotiyliigi, realistik tasvirlari, samimiy tahlillari bilan alohida ajralib turadi.

Shuningdek, Bobur ijodida lirik she'riyat ham muhim o'rin tutadi. U fors va turkiy tillarda yozgan g'azal, ruboiy, tuyuq va qasidalari bilan o'z davrining yetuk adiblaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Uning she'rlari insoniy tuyg'ular, muhabbat, tabiat, hayot falsafasi bilan yo'g'rilgan bo'lib, bugungi o'quvchini ham o'ziga jalb etadi. Bugungi kunda Bobur nafaqat o'zbek xalqining, balki butun musulmon sharqining faxri sifatida qadrlanmoqda. U asos solgan Boburiylar imperiyasi Hindiston tarixining muhim sahifasini tashkil etadi. Shu sababli, Boburning hayoti va ijodini o'rganish nafaqat tarixiy, balki ma'naviy-ma'rifiy jihatdan ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada biz Boburning hayoti, tarixiy faoliyati va adabiy merosi ustida chuqur to'xtalib, uning bugungi avlod uchun qanday saboqlar berishini yoritishga harakat qilamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Boburning siyosiy hayoti va tarixiy faoliyati. Zahiriddin Muhammad Bobur tarixga nafaqat shoir va adib, balki buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida ham kirgan. U 1483-yil 14-fevralda Andijonda tavallud topgan. Otasi Umarshayx Mirzo Farg'ona viloyatining hukmdori bo'lib, Temuriylar sulolasiga mansub edi.

Bobur 12 yoshida otasining vafoti sababli taxtga chiqqan va shundan so'ng uning hayoti uzluksiz siyosiy kurashlar bilan kechgan. Boburning dastlabki siyosiy maqsadi – Temuriylar hukmronligini tiklash va Samarqand taxtini egallash edi. U bu yo'lda bir necha bor harbiy yurishlar uyushtirgan, Samarqandni uch marta egallagan, biroq uni saqlab qolishga muvaffaq bo'lmagan. Uning harakatlari asosan Movarounnahr hududida kuchli ichki qarama-qarshiliklar, mahalliy amirlar o'rtasidagi ixtiloflar va tashqi dushmanlar – xususan, shayboniylar tomonidan to'xtatilgan. 1504-yilda Bobur Afg'onistonning Qobul shahrini egallaydi va bu yerda o'z hokimiyatini mustahkamlab, kuchli siyosiy tayanchga ega bo'ladi. Qobul Bobur uchun nafaqat harbiy-strategik

nuqta, balki madaniy markazga aylanadi. U yerda ko‘plab olimlar, shoirlar, san’atkorlar to‘planadi va ilm-ma’rifatga katta e’tibor beriladi.

Boburning eng muhim siyosiy yutug‘i – Hindistonga yurishidir. 1526-yil Panipat jangida u Dehli sultoni Ibrohim Lo‘diy ustidan g‘alaba qozonadi va Hindistonda yangi sulola – Boburiylar imperiyasining asoschisi bo‘ladi. Bu imperiya o‘zining gullab-yashnagan davrida Janubiy Osiyoning yirik qismi, xususan Hindiston, Pokiston, Bangladesh va Afg‘onistonning bir qismini o‘z ichiga olgan. Bobur bu yurtlarga markazlashgan, kuchli boshqaruv tizimi, adolatli siyosat va ilg‘or madaniyat olib kiradi.

Boburning adabiy merosi. Zahiriddin Muhammad Bobur o‘z davrining yirik adibi sifatida ham tanilgan. Uning adabiy merosi o‘zbek va turkiy xalqlar adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan. Bobur “Bobur” taxallusi bilan she’rlar yozgan bo‘lib, u forsiy va turkiy (chig‘atoy) tillarida ijod qilgan. Uning she’rlari sof lirizm, tabiat go‘zalligi, hayot haqidagi falsafiy mulohazalar, insoniy tuyg‘ular va muhabbat bilan yo‘g‘rilgan. Boburning she’riyati ma’naviy yuksaklik, badiiy noziklik va hayotiylik bilan ajralib turadi. U o‘z she’rlarida adolat, insof, sadoqat kabi insoniy fazilatlarni ulug‘lagan. Tabiat tasvirlari Bobur she’riyatining ajralmas qismini tashkil etadi. Uning g‘azal va ruboiylarida ko‘pincha g‘am, hijron, vatan sog‘inchi, muhabbat va do‘stlik mavzulari aks etadi. Bu Boburning faqatgina sarkarda emas, balki nozik qalbli shoir bo‘lganidan dalolat beradi.

“Boburnoma” – tarixiy va adabiy yodgorlik. Boburning eng muhim asari – bu, shubhasiz, ***“Boburnoma”***dir. Ushbu asar xotira va avtobiografik janrda yozilgan bo‘lib, turkiy adabiyotdagi ilk tarixiy-memoar asarlardan biridir. “Boburnoma”da muallif o‘z hayoti, harbiy yurishlari, siyosiy faoliyati, tabiatga bo‘lgan munosabati, xalq va zamona haqida chuqur mulohazalar bildiradi. Asarning o‘ziga xosligi shundaki, u mutlaqo hayotiylik va soddalik bilan yo‘g‘rilgan. Unda tarixiy voqealar, geografik joylar, etnografik kuzatuvlar va tabiat manzaralari haqiqiylik bilan ifoda etilgan. Bobur asarni yozishda o‘z oldiga faqat yodnoma tuzish emas, balki bo‘lajak avlod uchun saboq bo‘ladigan, ishonchli tarixiy manba yaratishni maqsad qilgan. “Boburnoma”

nafaqat tarixiy manba, balki adabiy yodgorlik sifatida ham qadrlanadi. Uning tili boy, uslubi nafis, tuzilishi aniq va ravon. Asar bugungi kunda jahonning ko‘plab tillariga tarjima qilingan va xalqaro ilmiy jamoatchilik tomonidan yuqori baholanadi. Bobur o‘z asarlarida fan va bilimning xalq hayotida tutgan o‘rnini alohida ta’kidlab o‘tadi. U o‘z atrofiga olimlar va adiblarni to‘plab, ilmiy muhit yaratgan. Qobul va Dehlida kutubxonalar ochib, ilmiy-tadqiqot ishlariga homiylik qilgan. Ayniqsa, o‘z ona tilida – turkiy tilida asarlar yozganligi bilan u bu tilning adabiy va ilmiy nufuzini oshirishga katta hissa qo‘shgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR Zahiriddin Muhammad Bobur — Markaziy Osiyo va Hindiston tarixida o‘zidan chuqur iz qoldirgan buyuk siymo, noyob shaxsiyatdir. Uning hayoti doimo kurashlar, sinovlar, yurishlar va ilm-ma’rifat izlanishlari bilan yo‘g‘rilgan. U o‘zining salohiyati, tafakkuri va kuchli iroda bilan avvaliga Movarounnahrda, so‘ngra Afg‘onistonda, nihoyat Hindistonda mustaqil, markazlashgan davlatni tiklashga harakat qilgan. Harbiy yurishlar, siyosiy kurashlar, ko‘chish va quvg‘inlarga qaramay, u xalqini birlashtirish, madaniyatni rivojlantirish, adolatni tiklash yo‘lidan qaytmagan. Bobur vataniga, millatiga, tiliga va madaniyatiga sadoqatli bo‘lgan shaxs sifatida yodda qoladi. Ayniqsa, uning ijodiy merosi — she’rlari va “Boburnoma” asari orqali u o‘zining ichki dunyosi, milliy ongini va estetik qarashlarini abadiylashtirib qoldirgan. "Boburnoma" — bu shunchaki tarixiy hujjat emas, balki xalq ruhiyati, madaniyati va tafakkurining yorqin in’ikosidir. U zamonasini chin dildan aks ettira olgan, soddaligi va realistik tasvirlari bilan o‘quvchini o‘ziga jalb qilgan nodir asardir. Bobur ijodi nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki butun turkiy xalqlar adabiy merosi uchun muhim ahamiyatga ega. Uning turkiy tilda yozgan asarlari bu tilning adabiy qobiliyatini namoyon qilgan, xalqaro miqyosda chig‘atoy tilining nufuzini oshirgan. U ijodida forsiy she’riyatdan ham ta’sirlangan bo‘lsa-da, o‘z milliy an’analarini unutmagan, uni ijodiy ravishda rivojlantira olgan.

Shuningdek, Boburning shaxsiyati yuksak insoniy fazilatlar — qat’iyat, jur’at, tafakkur, halollik, insof, mehnatsevarlik kabi jihatlar bilan uyg‘unlashgan. U nafaqat sarkarda, balki olim, tabiatshunos, tarixchi, tarjimon va nazariyotchi sifatida ham o‘z

zamonasining ilg'or vakili bo'lgan. Bugungi yoshlar Bobur hayotidan saboq olib, o'z ilmiy va adabiy salohiyatini rivojlantirishda, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishda uning namunaviy shaxsiyatidan ilhom olishlari muqarrar. Boburiylar sulolasi esa Bobur boshlab bergan yo'lning amaliy davomidir. Bu sulola asrlar davomida Hindistonda boy madaniy taraqqiyotga, islomiy yodgorliklarning qurilishiga, ilm-fan va san'atning ravnaqiga asos solgan. Jumladan, Shoh Jahon tomonidan qurilgan **Toj Mahal** — bu merosning yuksak cho'qqilaridan biridir. Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Bobur — millatimiz faxri, butun insoniyat sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan yuksak siymo bo'lib, uning hayoti va ijodi doimo o'rganilishi, qadrlanishi va yosh avlod qalbiga singdirilishi lozim. Bobur merosi – bu tarixiy xotira, badiiy ilhom va milliy iftixor manbaidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy, A. **Xamsa**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
2. Navoiy, A. **Lison ut-tayr**. – Toshkent: Sharq, 1993.
3. Oripov, A. **Saylanma**. 2 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
4. Oripov, A. **Hijron dardlari**. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
5. G'aniyev, A. **Alisher Navoiy: Hayoti, ijodi, merosi**. – Toshkent: Fan, 2002.
6. Qodirov, S. **Abdulla Oripov poetikasi**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
7. Karimov, I. A. **Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Abdug'aniyeva, M. **O'zbek she'riyati va vatanparvarlik ruhining ifodasi** // O'zbek tili va adabiyoti. – 2020. – №2. – B. 45–50.
9. Xolmirzayev, O. **O'zbek adabiyoti va milliy g'oya**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
10. To'xtaboyev, Z. **Adabiyotda vatanparvarlik: nazariy yondashuvlar** // Adabiyotshunoslik ilmi rivoji. – 2019. – №1. – B. 30–38.